

* RECENZE *

Cesty do svatých zemí. Historie a současnost

Kšicová, D.: Cesty do Svatých zemí. XII.–XX. století. Mýty a realita v českých a ruských cestopisech. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013. 336 s. ISBN 978-80-210-6139-2.

Cesty do Svatých zemí z pera brněnské rusistky a překladatelky Danuše Kšicové jsou neobyčejnou knihou, která spojuje erudovanost odborné publikace s uměleckou hodnotou krásné literatury. Monografie, obsahující analýzu děl dvanácti autorů ruských a českých cestopisů (igumen Daniil, Ioann Lukjanov, Avraam Norov, Nikolaj Vasiljevič Gogol, Ivan Bunin, Andrej Bělyj; Martin Kabátník, Jan Hasištejnský, Oldřich Prefát, Václav Vratislav, Kryštof Harant a Jan Neruda), čtenáře v první řadě seznamuje s obsahy jejich cestopisů a historickým kontextem vzniku daných děl. Kromě analytické hodnoty však kniha obsahuje i svého druhu dějovou linii, neboť jednotlivé studie poskytují pohled stále na jedno a totéž místo – Svatou zemi, Jeruzalém, které v průběhu historie procházelo vzrušujícím vývojem, kdy se ze slavného, krásného a bohatstvím oplývajícího sídla stalo vyprahlým místem sužovaným válkami a nepřízní přírodních podmínek. Očima cestovatelů sledujeme vývoj města a jeho okolí od 12. století (cestopis igumena Daniila) až do doby nejnovější (cestopisné poznámky autorky z 21. století). Prostřednictvím analýzy jednotlivých cestopisů máme možnost sledovat vývoj vztahu člověka ke světu, k nevysvětlitelným jevům přírody, k náboženství, k jinakosti (vztah křesťanů k islámu) a celkově vývoj od člověka archaického k člověku moderní doby. Hlavním hrdinou „románu“ Cesty do Svatých zemí není člověk, nýbrž město. Město, které se rodí, roste do krásy a stárne. Zápletkou je mýtus. Mýtus, který je původně považován za realitu hodnou bezvýhradné důvěry, která je však postupem času nabourána. Pointou je symbol. Symbol, který sice již nemá s realitou nic společného, absolutní víra v něj však zůstává, neboť, jak učí věrouka, víru nemůžeme pochopit, nezbyvá, než oddaně věřit.

Jedním z nejzajímavějších motivů, kterým jsou protkány téměř všechny uvedené cestopisy, je fenomén mýtu. Je velmi poučné sledovat, jak se náboženské mýty prolínají s mýty pohádkovými, jak se postupem času vztah poutníků k mýtům mění, jak se na podobě a výkladu mýtů odrážejí politické a náboženské názory a jak se víra v pravost mýtu přenesla přes pochybnosti o jeho věrohodnosti a snahu o ověření v bezvýhradnou „víru“ v symbol. Igumen Daniil všem legendám i reáliím spjatým s posvátnými místy života a smrti Ježíše Krista (umístění Božího hrobu, Golgoty, věže krále Davida ap.) věří bez pochybností. Zázračné samozáehnutí lamp nad Božím hrobem v době velikonočních obřadů popisuje s neochvějnou samozřejmostí, přičemž neopomene poznamenat, že

katolická lampa se, na rozdíl od té pravoslavné, během obřadu nezažehla. O pravosti legend nepochybuje ani první český cestovatel na svatá místa – Martin Kabátník, který cestu vykonal na konci 15. století. Jeho o něco starší kolega, Jan Hasištejnský z Lobkovic, je k líčení zázraků již poněkud skeptičtější. „V okamžiku, kdy vítr hnal [kupcovu] loď proti skále, začal se kupec modlit. [...] V posledním okamžiku loď skálu přeskočila. [...] I tentokrát se Janu Hasištejnskému zdá vyprávění málo pravděpodobné, pokládá však líčený zázrak za boží rozhodnutí“ (str. 56). Avraam Sergejevič Norov (Putování po Svaté zemi r. 1835) vysvětluje skeptické názory na zázrak rozsvěcování světla u Božího hrobu jako výsledek nevráživosti mezi jednotlivými církvemi, protože právo přinášet posvátné světlo připadalo odedávna pravoslavné církvi. Ve vývoji nového nazírání na náboženské mýty je přelomový Gogolův dopis příteli Vasiliji Žukovskému, ve kterém se svým přirozeným sklonem k „zobrazování životní reality nemohl zamlčet [...] zjevný mytický podtext zázraků i kumulace všech událostí spjatých s posledními chvílemi Kristova života pod střechu jednoho chrámu“ (str. 200). Jako první z cestovatelů si mýtus mýtem dovolil otevřeně nazvat Jan Neruda, podniknuvší cestu v roce 1870. V jedné z cestopisných črt totiž poznamenává, že kostel Božího hrobu stojí jinde, než by podle Evangelia měl stát. „Dle Evangelia byla Golgotha zcela mimo město [...] a kostel náš je ještě uvnitř města starého, v obvodu starých hradeb“ (str. 217). Již zcela bez piety popisuje velikonocní obřady Andrej Bělýj (cesta vykonána r. 1910–1911): „Stačilo, aby některá z církví překročila čas, který jí byl vymezen, a došlo k nelitostnému boji. Když se to stalo např. katolíkům, vrhl se na ně dav vousatých pravoslavných mnichů, kteří je začali tlouct po zádech svými kříži“ (str. 253).

Kromě proměny nazírání na mýtus si můžeme díky diachronnímu řazení cestopisů všimnout i proměny způsobu cestování. Zatímco první poutníci museli cestovat na vlastní pěst, poměrně brzy začaly vznikat organizace na způsob dnešních cestovních kancelářů. V kapitole o Putování k Božímu hrobu Jana Hasištejnského z Lobkovic r. 1493 se například dozvíme, že „[v Benátkách] se setkali s patronem poutnické galéry, s nímž podepsali smlouvu, jež jim za úhradu zajišťovala cestu do Palestiny, Egypta a zpět“ (str. 53–54). Oldřich Prefát z Vlkanova pak uvádí přesné znění smlouvy, kterou s patronem uzavřeli (je uvedena výše peněžité odměny vč. platby za vstup do památek a glejtů opravňujících ke vstupu do měst, soupis služeb poskytovaných během cesty i jistý způsob pojištění v případě špatného počasí ap.). Překvapením může být i to, že již v raných dobách byly vstupy do křesťanských památek placené (díky čemuž se však památky zachovaly v relativně dobrém stavu).

Mimo reálií a hodnot měnicích se v čase zaznamenáváme i změnu formy cestopisů. Zatímco cestopis igumena Daniila z 12. století je psán s vírou středověkého člověka v sílu slova (Daniil je přesvědčen, že kdo si jeho cestopis přečte, bude očištěn od hříchu stejně, jako by cestu sám vykonal), cestopisy století 13.–18. mají podobu cestovatelských deníků, snažících se reportážně zachytit co nejvíce reálií navštívených zemí. Práce století 19. a 20. jsou pak uměleckými díly, které využívají cestovní zážitky „pouze“ jako inspiraci (Neruda, Bunin, Bělýj). Aby bylo úplnosti učiněno zadost, nalezneme na konci knihy i zápisky ze století 21., díky kterým máme možnost se prostřednictvím cestovních zážitků samotné autorky dostat do Svatého města doby nejnovější a podívat se spolu s ní nad tím, že země, tak dlouho nazývaná „Svatá“, je paradoxně místem permanentních sporů, které neustávají ani v současnosti.

Kniha je doplněna zdařile vybraným obrazovým materiálem, který ve starších cestopisech ilustruje pohled na skutečnost očima cestovatelů (např. Kryštof Harant své zápisky doplňuje sugestivními kresbami místní fauny a flóry), v pozdějších pak přibližuje realitu pomocí vlastních fotografií autorky.

Stanislava Adámková

Texty, média, meziprostory a střety aneb o intermedialitě

Žilková, M.: Intertextuálne a intermediálne interpretácie. Nitra: UKF FF ÚLUK, 2012, 214 s. 978-80-558-0109-4

V současnosti je jedním z nejtypičtějších jevů v kulturní produkci mediální spleť rostoucí okolo „původních sdělení“, střetávání a prostupování médií a mediálních prezentací, vytvářejících tak, svými kombinacemi i kontaminacemi, výsledná „sdělení nového typu“; jde tedy o jev, jemuž lze říkat intertextuální a intermediální proces. Sdělení jsou odrážena v intermediální síti, zmnožována, jsou vytvářena jejich „pokračování“, umístěvaná do „nových prostorů mezi“ dosavadními mediálními realizacemi... Zkoumání (nebo i pouhé sledování) současné kulturní komunikace a jejich proměn se tedy bez zřetele k intertextuálním a intermediálním jevům neobejde.

Odborné publikace, které se snaží o postižení a prezentaci význačných rysů současné kultury, bývají v zásadě dvojího druhu: jedny směřují k zobecnování, chtějí promyšlet a shrnout celou situaci současné kulturní komunikace; a druhé kladou fundament pro ona promyšlení a zobecnění, tím, že se drží konkrétních kulturních textů, zkoumají je a rozpoznávají jevy a tendence na jejich konkrétním případě. K tomuto druhému druhu náleží i kniha **Marty Žilkové** s názvem „**Intertextuálne a intermediálne interpretácie**“ (Nitra: UKF, 2012; 214 stran). Kniha slovenské teoretičky kultury si vybírá a vůči čtenáři přívětivým způsobem mapuje současné intertextuální a intermediální typické jevy a tendence ve slovenském kulturním prostředí.

Rozmanitosti zkoumaných jevů a snaze o těsné přiblížení k nim je podřízen i postup výkladu a celá kompozice knihy (jak je i výslovně zmíněno v jejím úvodu). Centrální místo v knize patří rozborům konkrétních kulturních produktů, ale v rámci těchto rozborů jsou jako situačně příhodné dodávky potřebné teoretické výzbroje podávány užitečné výklady základních pojmů a teorie k problému, lapidárně a přehledně.

První kapitola se zabývá aktuálním kulturním trendem: převahou zla a jeho variant v současném umění a v masmediované kultuře. Autorka vyjmenovává význačné změny a proměny hodnotových kritérií v současném společenském životě, v etice, kultuře a politice, jimiž lze postihnout specifickou současného mediálního a kulturního zacházení s tématem zla, zloby či zločinu – jsou to zejména: společensko-pracovní rovnostářství, odmítnutí či opuštění kultu osobní cti, transparentnost obsahů ve vizuálních médiích (s. 14–15). Zlo podléhá v postmoderním mediálním provozu zesměšňování a trivializaci, tím však neztrácí nic ze své atraktivnosti, naopak, je v centru zájmu autorů a je prezentováno stále otevřeněji.